

Krzysztof Dariusz Szatravski

"Nasz kochany Jan Kochanowski.
Tradycja czarnoleska w zaborze
pruskim 1795-1939", Andrzej
Staniszewski, Warszawa 1988 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 194-195

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Staniszewski, *Nasz kochany Jan Kochanowski. Tradycja czarnoleska w zaborze pruskim 1795—1939*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1988, ss. 256.

Działalność naukowa Andrzeja Staniszewskiego, krytyka i historyka literatury, badacza dziejów kultury i folkloru Warmii i Mazur, wielokrotnie owocowała cennymi publikacjami w periodykach oraz książkami z dziedziny krytyki literackiej¹ i historii literatury². Efektem interdyscyplinarnych badań nad historią kultury jest najnowsza książka tego autora poświęcona tradycji czarnoleskiej na terenie zaboru pruskiego.

W historii literatury i kultury polskiej twórczość Jana Kochanowskiego zajmuje miejsce wystarczająco eksponowane, by zainteresowanie nią nie podlegało koniunkturalnym wahaniom. Sukcesywnie powstające opracowania i rozprawy naukowe oraz liczne wydawnictwa popularyzatorskie ukazują się stale i niezależnie od rocznicowych obchodów, choć nie jest zapewne przypadkiem wzrost ich ilości w ostatnich latach, gdy obchodziliśmy kolejno 450 rocznicę urodzin i 400 rocznicę śmierci autora *Psalterza Dawidowego*. W kręgu zainteresowań badaczy coraz częściej znajdują się nie tylko zagadnienia poetyki Jana z Czarnolasu i jego osoby, ale też problemy percepcji jego dzieła i miejsca, jakie historia wyznaczyła jego strofom w kulturze narodowej. Nigdy bowiem oddziaływanie tej poezji nie ograniczało się do elitarnych środowisk, zaś w okresie zaborów ze szczególną mocą objawił się jej narodowy charakter. Psalmi Kochanowskiego funkcjonowały w owym czasie nie tylko jako element tradycji polskich ewangelików, ale też stanowiły o wielkości polskiej kultury, a ich obecność w pamięci i w pieśni polskich, lecz również niemieckich ewangelików była wielokrotnie wysuwany argument przeciwko szowinistycznej tezie o wyższości kulturalnej zaborcy. Popularnością cieszyły się nie tylko psalmy, śpiewano także pieśni i hymny, między innymi określony przez Ephraima Oloffę jako „das sehr schöne Danklied” hymn dziękczynny *Czego chcesz od nas Panie*. Geneza i znaczenie żywotności czarnoleskiej poezji w kulturze pozostających pod zaborem pruskim Polaków, stały się przedmiotem monografii Andrzeja Staniszewskiego. Zakres penetracji obejmuje wszelkie przejawy obecności spuścizny Kochanowskiego w zaborze pruskim, wykraczając również poza zakreślone w podtytule ramy czasowe, gdyż istotną ambicją tej pracy jest ogarnięcie w całości zjawiska, które na tym terenie osiągnęło, jak pisze Staniszewski, „wymiały zgoła niecodzienne, nie znane gdzie indziej” (s. 6).

Analizując formy występowania poetyki czarnoleskiej, od bezpośrednich przytoczeń, tłumaczeń i przedruków, przez liczne, swobodne nieraz cytaty, aż po zapożyczenia ideowe, tematyczne, kompozycyjne i stylistyczne, wszechobecne w poezji ludowej objętych dociekaniem obszarów, kreśli autor bogatą panoramę życia literackiego i kulturalnego pozbawionego ojczyzny narodu. Dużą wartością pracy jest też ukazanie procesu kształtowania się kultury tych regionów, procesu, w którym to, co oficjalne i okolicznościowe zyskiwało wymiar użytkowy, wymiar poezji żywej i aktualnej. Kalendarze i czasopisma, kancjonały i śpiewniki ewangelickie i katolickie wykreowały Kochanowskiego na „poetę arcynarodowego, który pierwszy wydobył z języka polskiego właściwy mu wdzięk i piękno, a ponadto wzniosł się na wyżyny kunsztu poetyckiego niedostępnego dla niemieckich autorów nie tylko w XVII w.” (s. 7 i n.). W stosunku do wydanej dwa lata wcześniej rozprawy habilitacyjnej *Tradycja czarnoleska na Mazurach*, zakres dociekań poszerzony został o problematykę recepcyjną Śląska, Wielkopolski, Pomorza i Warmii. Autor wskazuje także na wpływ języka renesansowego poety na kształtowanie się polszczyzny Ślązaków, Warmiaków i Mazurów. Pierwszy rozdział

1 *Życie w parterze. Szkice o młodym reportażu*, Warszawa 1987, ss. 232.

2 *Tradycja czarnoleska na Mazurach*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 107, Olsztyn 1986, ss. 280.

pracy obejmujący lata 1795—1834 poświęcony jest kontaktom, paralelizmom, filiacjom, homologiom i analogiom interliterackim polsko-niemieckim wywołanym przez spuściznę czarnoleską na przełomie XVIII i XIX w. Badania komparatystyczne zaowocowały bogatym materiałem recepcyjnym, który pozwolił na umiejscowienie twórczości Jana Kochanowskiego w polskiej i niemieckiej kulturze tych terenów. W rozdziale drugim autor rekonstruuje obraz spuścizny czarnoleskiej prezentowany na łamach „Przyjaciela Ludu” i „Przyjaciela Ludu Łeckiego”. Rozdział trzeci *Regionaliści o Janie z Czarnolasu (1849—1883)* ukazuje wpływ twórczości Jana Kochanowskiego na rozwijającą się świadomość narodową Polaków pod zaborem pruskim w okresie ożywionego Kulturkampf. Rolę recepcji poezji czarnoleskiej w okresie zaostrej germanizacji omawia rozdział *Kochanowski na co dzień i od święta (1884—1914)*. Ostatni rozdział pracy, omawiający trwałość czarnoleskiej tradycji, dotyczy terenów, które po r. 1920 pozostały w granicach Niemiec. Cezury czasowe wyznaczone w podtytule znajdują pełne potwierdzenie w zawartości monografii, choć samo sformułowanie podtytułu, jako niejednoznaczne, uznać należy za klasyczny błąd redakcyjny.

Książka Andrzeja Staniszewskiego jest pierwszą syntezą poświęconą recepcji spuścizny czarnoleskiej w zaborze pruskim. Jej popularny charakter nie zawęży zasadniczego toku wywodu. Do niezbędnych rozmiarów zredukowano aparat analityczny, bibliografię i przypisy, całość jednak skomponowana została z wzorcową konsekwencją, napisana z pasją i zaangażowaniem, precyzyjnie i lekko, dokładnie tak, jak wymagał tego temat. Z całą pewnością jest to wydawnictwo zasługujące na zainteresowanie historyków, jak i szerszego kręgu czytelników, dla których pozostanie następną „pamiętką czasów, kiedy trwanie przy polszczyźnie było najświętszym obowiązkiem” (s. 252).

Krzysztof Dariusz Szatravski

Die evangelischen Kirchengemeinden in Ostpreussen und Westpreussen in den Pfarr-Almanachen von 1912 und 1913. Mit alphabetischen Registern der eingepfarrten Orte. (Kirchspielverzeichnisse). Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen e. V. Nr 59 Hamburg 1987, ss. 118.

Powstały w 1925 roku w Królewcu a mający obecnie siedzibę w Hamburgu Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreussen od lat przejawia ożywioną działalność wydawniczą. Obok serii „Altpreussische Geschlechterkunde. Neue Folge” (16 tomów), „Altpreussische Geschlechterkunde Familienarchiv” (11 tomów), czy wydawanej w ramach „Quellen, Materialien und Sammlungen zur altpreussischen Familienforschung” ze spuścizny Hansa-Wolganga Quassowskiego (13 tomów) ukazało się także blisko sześćdziesiąt reedycji wydawnictw źródłowych oraz opracowań monograficznych, różnej zresztą wartości. Ostatnio wydano tom zawierający wznowienie dwóch informatorów kościelnych o prowincji wschodniopruskiej¹ i zachodniopruskiej². Z uwagi na koszty (Verein für Familienforschung utrzymuje się głównie ze składek, dotacji i darowizn swoich ponad osmiuset członków) nie zdecydowano się na przedruk całych almanachów. Wschodniopruski został ograniczony tylko do części pierwszej *Die Pfarrstellen der Provinz* i krótkiego uzupełnienia tej części. Zrezygnowano natomiast z imiennego wykazu duchownych motywując to istnieniem pracy Friedwalda Moellera dostarczającej iden-

¹ *Pfarr-Almanach für die Provinz Ostpreussen*. Herausgegeben von Schirrmann und Hirsch. Vierte Auflage, Königsberg 1912.

² *Pfarr-Almanach der Provinz Westpreussen*. Vierte Auflage. Im Auftrage des Königlichen Konsistoriums in Danzig herausgegeben von O. Müller. Danzig 1913.